

Gyéresi Árpád

Balogh Kálmán szerepe az orvosi-gyógyítói gyakorlat szakmai nyelvezetének alakulásában

„Pharmacopoea Hungarica – Magyar Gyógyszerkönyv 150.,
Balogh Kálmán orvosprofesszor születésének 185. évfordulója
tiszteletére”

AZ ELSŐ MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYVEK ÉS BALOGH KÁLMÁN KOMMENTÁRJÁNAK SZAKNYELVEZETE

A XIX. század második fele a nemzeti gyógyszerkönyvek születésének időszaka. Ennek a kiegészítés utáni korszaknak a terméke – hosszú évtizedek törekvései után – az első önálló *Magyar Gyógyszerkönyv*, a *Pharmacopoea Hungarica*, amely 1871-ben látott napvilágot. Korábban az osztrák gyógyszerkönyv volt érvényben. A természettudományok – és ennek keretében az orvostudomány – erőteljes fejlődése magával hozta az addig használt görög és latin szakkifejezések nemzeti nyelvre való átültetésének szükségességét. A XVIII. század végével kezdődően egy jó évszázadon keresztül kristályosodott ki a magyar szaknyelv, a nyelvújítás részeként.

Balogh Kálmán

Az emberi szervezettel, a betegségekkel és azok gyógyításával, a gyógyítás eszközeivel kapcsolatos fogalmak magyar szaknyelvének a megalkotása nem volt zökkenőmentes. A túlzásoktól sem mentes nyelvújítási törekvések mezején meg kellett találni azt az egyezményt, amely az új szavak alkotása mellett a nemzetközileg is használt (görög, latin) szavak nyelvi átültetésével járt.

A magyar tudományos szaknyelv alapvonalaival a kialakulása tekintélyes múltra tekint vissza. Különösképpen a vegyi tudományok területén volt igen látványos a szaknyelvalkotó munka. A nemzeti szaknyelv alakulása az említett folyamatok eredményeként jól nyomon követhető az első *Magyar Gyógyszerkönyv* megjelenését (1871) követő időszak orvosi és gyógyszerészeti vonatkozású munkáiban. Ekkortájt nemzetközi szinten egyre-másra születtek az orvos- és gyógyszerészettudományok ismeretanyagát összegző úgynevezett gyógyszerkönyvi kommentárok, a kor alapvető gyógyszer-tani szakmunkái. Ezek sorában nem sokáig váratott magára – magyar nyelven – Balogh Kálmán (1835–1888), a pesti egyetem orvosprofesszorának átfogó kézikönyve, amely *A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárja – Gyógyszertani kézikönyv* címmel 1879-ben jelent meg, és a Magyar Tudományos Akadémia díját is elnyerte. A vastok kötet kiváló és részletes áttekintése a kor gyógyszer-tani ismeretanyagának, benne az első *Magyar Gyógyszerkönyv* gyógyszeranyagainak és -készítményeinek a bemutatásával. Születésével egyben fontos irathoz jutottunk a magyar szaknyelv letisztulásának XIX. századi folyamatáról. Egyidejűleg követhető benne a magyar szakmai nyelvújítás szókészlete, sok esetben párhuzamosan a későbbiekben létjogosultságot nyert elnevezésekkel. Ennek az a magyarázata, hogy a szerzőnek követnie kellett a gyógyszerkönyvben levő – sokszor nehézkes – olyan műnyelvi változatokat, amelyek közül számos a század végére feledésbe is merült. Gyógyszertani munka lévén, a szókészlet említett alakulása egyaránt követhető az emberi szervezet, annak működése, a kóros állapotok, tünettan leírása esetén, akárcsak a gyógyítás eszközeinek vonatkozásában, a vegyi, növényi, állati eredetű gyógyító anyagok és készítmények terén. Megállapítható ugyanakkor, hogy a

A MAGYAR
ORVOSI KÖNYVKIADÓTÁRSULAT
KÖNYVTÁRA.

XXXIV. KÖTET. 1878.

BALOGH KÁLMÁN
A MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV
KOMMENTÁRJA.
GYÓGYSZERTANI KÉZIKÖNYV.

BUDAPEST.
KIADOTT A M. ORV. KÖNYVKIADÓ TÁRSULAT ÉRSZÁMÁRA.
1878.

A MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV

KOMMENTÁRJA.

GYÓGYSZERTANI KÉZIKÖNYV.

IRTA

BALOGH KÁLMÁN
FELTÖLTÖTT, KR. E. SZÁMA ÉS MEGJENÉSI KR. SZÁMA.

BALOGH KÁLMÁN ÉRTELMEZÉSE.

BUDAPEST, 1879.
KIADTA AZ ORVOSKÖNYVKIADÓTÁRSULAT.
(BUDAPESTI ÉRTELMEZÉS).

Balogh Kálmán: *A Magyar gyógyszerkönyv kommentárja* (1879), címloldal

nyelvújítás egyes műszavai alapul szolgáltak egyes manapság is használt elnevezések megalkotásához.

Balogh Kálmán *Kommentárja* ismeretanyagában is ritka értéke az orvosi-gyógyszerészeti szakterületnek. Korának körülményeit tekintve mindenképpen nagy teljesítmény annak a hatalmas szakirodalomnak az áttekintése, amelyre munkáját alapozta. A kor szinte minden számottevő szakmai kiadványának, az akkor érvényes összes gyógyszerkönyvnek az anyagát feldolgozta. Korszakos munkájának az értékét jól érzékelhetjük, ha figyelembe vesszük, hogy a hasonló felépítésű kézikönyvek közül a mai napig páratlan gyógyszerész enciklopédia – a *Handbuch für die pharmazeutische Praxis* – első kiadása csupán pár évvel korábban, 1876-ban jelent meg, Hermann Hager berlini gyógyszerész szerkesztésében, és megelőzte az Ewald Geissler és Josef Moeller által alapított gyógyszerésztudományi enciklopédiát (*Real-Enzyklopädie der Gesamten Pharmazie*, 1890).

Balogh Kálmán a *Magyar Gyógyszerkönyv* első és második (1888) kiadását szerkesztő bizottságnak is tagja volt. Azáltal, hogy könyve a *Pharmacopoea Hungarica* két kiadása között jelent meg, egyben tükrözi a szaknyelvben időközben végbe ment olyan változásokat, mint a műnyelv szavainak egyszerűsödése, új elnevezések alkalmazása rokon értelmű szóként. A nem egészen két évtized múltával megjelent második kiadás jelentős előrelépést jelentett szaknyelvi szempontból: ebben az első kiadáshoz képest csupán mintegy kéttucatnyi műszó szerepel, több esetben már csak rokon értelmű változatként* a ma is használatos elnevezés mellett:

*iblanj** – jód
*kéneső** – higany
higanykéneq (veres) – vörös higany-szulfid

higanychlorür – higany(I)-klorid
alchlórossavas mész* – klórmész
felmangánsavas kálium – kálium-permanganát
*vasjodür** – vas-jodid
szímitett vas – redukált vas
felszállasztott – szublimált (kén)
*alkénessavas nátrium** – nátrium-tioszulfát
„szabályos” – normál (oldat)
borszesz – spiritus (vini), alkohol
*carbolsav** – fenol
*chlorálvizeq** – klorálhidrát
mákony – ópium
gyökönke – *Valeriana*
gyűszünke – *Digitalis*
kappanör – *Arnica (montana)*
porhonrojt – *Lobelia*
himboj-olaj – ricinusolaj
labdacs – pilula
festvény – tinktúra

A következő, már a XX. század elején (1909) megjelent harmadik kiadás – a tudományos haladást tükröző jellege mellett – már a letisztultabb szaknyelvezetet használja. A harmadik és negyedik (1934) kiadás gyakorlatilag már csak a bevált magyar, illetve magyar írásmódban a nemzetközi elnevezéseket alkalmazta. E kiadásokban utoljára szerepelnek a *mákony* (ópium), *festvény* (tinktúra) nevek, valamint – csupán rokon értelmű szóként – a *kéneső* (higany) elnevezés.

Az említett szaknyelvi letisztulás jól érzékelhető a Vámosy Zoltán (a Balogh Kálmán-iskolát folytató Bókay Árpád utóda) és szerzőtársai által jegyzett *Gyógyszertan* című, sok kiadást megért könyvének 1914-es, harmadik kiadásában is. Ebben már csak elvétve találkozunk a régi nevekekkel (például *kéneső*, *jodür*, *jegecek*), és az élettani-körismézési nevezéktan-

ban a forrásnyelvi (görög, latin) írásmódot követi. A gyógyszeranyagok vegyi és növénytani neveinél következetesen a latin írásmódot alkalmazta. Megállapítható, hogy a kor nemzetközi színvonalának megfelelő, igényes szaknyelvet használt. Egyben ez jellemző a *Pharmacopoea Hungarica* harmadik kiadására is, amelynek főszerkesztője volt.

Történelmi szempontból érdekességszámba megy, hogy a trianoni egyezmény utáni Románia gyógyszerkönyvének 1926-ban megjelent negyedik kiadásában minden egyes cikkelynél a korabeli magyar elnevezés is megtalálható a latin, román, francia, német és orosz nevek mellett.

A *Magyar Gyógyszerkönyv kommentárja* és a *Pharmacopoea Hungarica* első és második kiadása alapján összeállított szakkönyvtárunk anyagában a(z) (ős)régi magyar elnevezések mellett szerepelnek a nyelvújítás termékei (többnyire idejétmúlt műszavak), nyelvi átírással képzett szavak, magyarosan átírt idegen (görög, latin, angol, német, francia) szavak. Ennek az időszaknak mai szakmai nyelvzetünk kialakulásában döntő szerepe volt.

A XIX. SZÁZADI MŰNYELV VEGYI VONATKOZÁSÚ ELNEVEZÉSEI A MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYVEKBE

A vegyi elemek elnevezéseiként is használt régi magyar nevek, mint az *arany*, *ezüst*, *réz*, *vas* mellett a fontosabb vegyi elemek elnevezésére a magyar nyelvújítás képviselői sajátos szavakat alkottak. Ezek az *-any*, *-eny* végződést kapták, a magyar illeszkedési szabályoknak megfelelően. Az alapszavak vagy az elem eredetére, vagy sajátos tulajdonságára utaltak. Kiemelten a fontosabb, gyakoribb elnevezések példái (a könnyebb áttekinthetőség érdekében elől a jelenlegi név):

Elemek

• Nemfémek:

oxigén – *éleny* (életető)
nitrogén – *légeny* (lég – levegő)
hidrogén – *köneny* („könnyű”)
bróm – *büzeny* (lásd „búzós” gőzei)
klór – *halvany* (halványzöld szín)
jód – *iblan* (ibolyaszínű gőzök)
foszfor – *vilany* (világít)
Ősi elnevezések: *szén*, *kén*.

• Fémek:

kálium – *hamany* (hamuzsír – kálium-karbonát)
nátrium – *szikeny* (szikós – nátrium-karbonát)
kalcium – *mészeny* (mész – kalcium-oxid)
bárium – *sulyany* (súlypát – bárium-szulfát)
magnézium – *keserény* (keserűs – magnézium-szulfát)
mangán – *cseleny* (felcselenysavas hamany – kálium-permanganát)
alumínium – *timany* (timföld)
króm – *festeny*

Mai használatban van a *higany* („kéneseő”), valamint – ritkán – a *horgany* (cink) elnevezés.

Hasonlóan képezték a szerves gyökök neveit is: etil – *égeny*, cianid – *kékeny*, formil – *hangyany*.

Szervetlen vegyületek nevei (halogenidek, oxidok, hidroxidok, szulfidok, szulfátok, nitrátok):

• Oxidok (fémek magasabb vegyértékállapotú, „tökéletes” oxidjai), szulfidok és halogenidek:

-ag, *-eg* végződés: *éleg* – oxid (ferri-), *kéneg* – szulfid, *halvag* – klorid, *büzeg* – bromid, *iblag* – jodid;

-acs, *-ecs* végződés (fémek/nemfémek – alacsonyabb vegyértékállapotú, „tökéletlen” oxidjai, halogenidek): *élecs* – oxid (ferro-, dinitrogén-oxid), *halvacs* – klorid (merkuro-), *iblacs* – jodid (merkuro-).

• Savak, sók:

al- – előtag (alacsonyabb vegyértékállapotú elemmel): *alhalvanyossav* (hipoklórossav);

fel- – előtag (magasabb vegyértékállapotú elemmel): *felcselenysav* (permangánsav);

alj(as) (*alagos*) – bázisos (só – nehezen/nem oldódó): *aljas* ecetsavas ólom.

NÖVÉNYEK ÉS NÖVÉNYI HATÓANYAGOK NEVEI

Növénynevek:

-ka, *-ke* kicsinyítőképzős nevek: *gyökönke* (Valeriana), *gyüszünke* (Digitalis). Ma is használatosak: *pohánka* (Fagopyrum), *árvácska* (Viola), *boróka* (Juniperus), *vidra elec(z)ke* (Menyanthes trifoliata).

Hatóanyagok nevei:

-dék végződés: *c(z)inadék* (Artemisia **cina**) – szantonin, *gyüszünkedék* (digitoxin);

-al végződés, alkaloidok (lásd növényi bázisok) nevei:

sisakvirágal – aconitin, *nadragulyaal* – atropin,

chinaal/kinal – chinin, *szoral* – sztrichnin,

szumyal – morfin, *kávéal/theaal* – koffein,

zsáspaal – veratrin.

De: tévedésre ad okot a *gyüszünkeal* (digitalin) elnevezés – lévén ez *glikozid*.

A MAGYAR GYÓGYSZERKÖNYV KOMMENTÁRJÁBAN SZEREPLŐ SAJÁTOS ELNEVEZÉSEK

A Balogh Kálmán-féle gyógyszerertani kézikönyv (a táblázatban: MGYK) szaknyelvezetét a gyógyítással összefüggő kifejezések szemszögéből áttanulmányozva és azokat csoportosítva sikerült egy értelmező szótárt összeállítani, az alábbi szempontok szerint:

Elemek és vegyületeik (szervetlen) sajátos elnevezései (1. táblázat)	Készítmények, gyógyszerformák (5. táblázat)
Fizikai-kémiai fogalmak (2. táblázat)	Orvosi-biológiai elnevezések (6. táblázat)
Szerves vegyületek (3. táblázat)	- Szervek – működések
Növényi és állati eredetű drogok (4. táblázat)	- Tünetek – kórképek – hatás

1. táblázat. Elemek és vegyületeik sajátos elnevezései A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárjában (1879)

Elemek	Vegyületek
alumínium (Al) – <i>timany</i>	alumínium-hidroxid – <i>timvizegy</i> (Al/OH ₃) alumínium-oxid – <i>timélegvizegy</i> (Al ₂ O ₃) alumínium-szilikát – <i>kovasavas timany</i>
arzén (As) – <i>mireny</i>	arzén-trioxid – <i>mirenyessav, arsenessav</i> kálium-arsenit (As ^{III}) – <i>mirenyessavas hamany</i> (KAsO ₂) nátrium-arsenát (As ^V) – <i>mirenyssavas szikeny</i> (Na ₃ AsO ₄)
bárium (Ba) – <i>súlyany</i>	
bizmut (Bi) – <i>keneny</i>	<i>bázisos bizmut-nitrát</i> – alagos/aljas légenysavas <i>keneny</i>
brom (Br) – <i>büzeny</i>	kálium-bromid – <i>hamanybüzeg</i> (KBr)
cink (Zn) – <i>horgany</i>	cink-hidroxid – <i>horganyvizegy</i> (Zn/OH ₂)
foszfor (P) – <i>vilany</i>	foszforhidrogén – <i>vilanyköneg</i> (PH ₃) (orto)foszforsav – <i>vilanyssav</i> (H ₃ PO ₄) kálcium-foszfát – <i>vilanyssavas mészeny</i> (Ca ₃ /PO ₄ / ₂) kálcium-hipofoszfát – alvilanyssavas <i>mészeny</i> (Ca/H ₂ PO ₂ / ₂)
hidrogén (H) – <i>köneny</i>	
jód (I) – <i>iblany</i>	<i>iblacs</i> – <i>jodid</i> (fém alacsonyabb vegyértékkel, Cu ₂ I ₂ , <i>kupro-jodid</i>) <i>iblag</i> – <i>jodid</i> (fém magasabb vegyértékkel, CuI ₂ , <i>kupri-jodid</i>)
kalcium (Ca) – <i>mészeny</i>	kalcium-oxid – <i>mészenyéleg</i> (CaO) kálcium-hidroxid – <i>kéthaltanyos mészéleg</i> (Ca/OH ₂) kálcium-karbonát – <i>szénsavas mészeny</i> (CaCO ₃)
kálium (K) – <i>hamany</i>	kálium-hidroxid – <i>hamanyvizegy, hamanylúg</i> (KOH) kálium-szulfid – <i>hamanykéneg</i> (K ₂ S)
kén (S)	kénhidrogén – <i>kénköneny</i> (H ₂ S) nátrium-tioszulfát (hiposzulfít) – alkénessavas nátrium (Na ₂ S ₂ O ₃)
klór (Cl) – <i>halvany</i>	hidrogén-klorid, sósav – <i>könhalvanyssav, könenyhalvag</i> (HCl) hipoklórossav – alhalvanyssav, alchlorossav (HOCl) jód-klorid – <i>halvanyiblag</i> (ICl) kálcium-hipoklorit – alhalvanyos savmészeny (Ca/OCl ₂) klorid: – <i>halvacs</i> (fém alacsonyabb vegyértékkel, Hg ₂ Cl ₂ , <i>merkuro-klorid</i>) – <i>halvag</i> (fém magasabb vegyértékkel, HgCl ₂ , <i>merkuri-klorid</i>) kálium-klorát – <i>halvanyssavas hamany, felchlorsavas kálium</i> (KClO ₃)
króm (Cr) – <i>festeny</i>	krómsav – <i>festenyssav</i> (CrO ₃)
magnézium (Mg) – <i>keseereny</i>	magnézium-oxid – <i>keseerenyéleg</i> (MgO) magnézium-hidroxid – <i>keseerenyélegvizegy</i> (Mg/OH ₂)
mangán (Mn) – <i>cseleny</i>	kálium-(hi)permanganát – felcselenyssavas hamany (KMnO ₄) mangán-dioxid – cselenyfeléleg, barnakő (MnO ₂)
nátrium (Na) – <i>szikeny</i>	nátrium-hidroxid – <i>szikenykönéleg, szikenylúg</i> (NaOH) nátrium-karbonát – <i>szénsavas szikeny, sziksó</i> (Na ₂ CO ₃) nátrium-hidrogén-karbonát – <i>szénsavas köneny, „kétszénsavas” szikeny</i> (NaHCO ₃)
nitrogén (N) – <i>légeny</i>	ammónia – <i>légenyköneny</i> (NH ₃) dinitrogén-oxid – <i>légenyélecs</i> (N ₂ O) salétromsav – <i>légenyssav</i> (HNO ₃) nátrium-nitrát – <i>légenyssavas szikeny</i> (NaNO ₃)
oxigén (O) – <i>éleny</i>	oxid: – <i>élecs</i> (fém alacsonyabb vegyértékkel, FeO, <i>ferro-oxid</i>) – <i>éleg</i> (fém magasabb vegyértékkel, Fe ₂ O ₃ , <i>ferri-oxid</i>)
platina (Pt) – <i>éreny</i>	
sztibium (Sb) – <i>dárdany, antimon</i>	sztibium-triklorid – <i>dárdany (hármass) halvag</i> (SbCl ₃)
kén (S)	szulfid – <i>kéneg, szén-diszulfid – szénkéneg</i> (CS ₂)
ólom (Pb)	bázisos ólom-acetát – aljas ólom-acetát ólom(II)-oxid – <i>óloméleg</i> (PbO), ólom-dioxid – ólomfeléleg (PbO ₂)

2. táblázat. Fizikai-kémiai fogalmak A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárjában (1879)

Mai és az MGYK-beli elnevezés	További előfordulások	Mai és az MGYK-beli elnevezés	További előfordulások
al- (előtag)	alacsonyabb vegyértékállapotú elemet tartalmaz (alchlorossav), hasonlóképpen mint a <i>hipo-</i> előtag (hipoklórossav)	(<i>fel</i>)hígítás	<i>feleresztés</i>
alag-, alj-	előtag bázisos sóknál: aljas ólom-acetát, alagos légenysavas keneny	kristály, kristályvíz	<i>jegecz, jegecvíz</i>
alkáli (fém, lúg)	<i>égyény</i> , <i>alcali</i>	lombik	<i>göreb, retorta</i>
alkáli földfém	<i>égyényföld</i>	molekula	<i>tömecc</i>
anhydrid (lásd vízelvonással levezethető, <i>szervetlen</i> : fém-oxid, <i>szerves</i> – éter)		monad	egy vegyértékű állapot
atom	<i>parány</i>	normál (oldat)	<i>szabályos</i>
csapadék	<i>válmány</i>	nyomás (gőz)	<i>feszülés</i>
kristályrendszer	<i>dülényrendszer</i>	oxidáció	<i>élenyülés</i>
fel- (előtag)	magasabb vegyértékállapotú elemet tartalmaz: fel chlorsavas kálium – kálium-klorát, fel cselelysavas hamany – kálium-permanganát	polarizált fénysík	<i>fényirányító sík</i>
felszívódás (elnyelés)	<i>felszörbölés</i> , adszorpció, abszorpció	reakcióképes	<i>eleven</i>
fluoreszcencia	<i>színtűnet</i>	redukció	<i>élenytelenítés</i> (oxigénelvonás)
gyúlékony	<i>élenyíthető</i>	semleges (só)	<i>közönyös</i>
hidroxid	<i>hydrat</i> (nem egyértelmű!)	savak (hidro-)	<i>savhydrátok</i> (HCl)
		szemcse	<i>testecske</i>
		szennyezés	<i>fertőzés, fertőzmény</i>
		szublimálás	<i>fellengítés</i>
		szűrő, szűrés	<i>szűrle, szűrlezés</i>
		triad	három vegyértékű állapot

3. táblázat. Szerves vegyületek A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárjában (1879)

Mai elnevezés	MGYK-beli elnevezés
alkohol	-etil – <i>borszesz</i> (<i>spiritus vini</i>), – metil – <i>fászesz</i>
atropin/hioszciamin	<i>nadragulyaal</i> (al – <i>alkaloid</i>)
colchicin	<i>kikircisal</i>
<i>Datura stramonium</i> – alkaloid	<i>daturin</i> , <i>redősiromal</i>
digitalin (digitoxin)	<i>gyüszünkedék</i> (lásd <i>Digitalis</i> – <i>gyüszünke</i>), <i>gyüszünkeal</i> (téves: nem alkaloid!)
emetin	<i>ipekakuanhaal</i> (lásd <i>Ipecacuanha</i> – alkaloid)
etil-szulfonsav	<i>kén-bor-sav</i>
éter	<i>égyény</i> , etil-acetát – <i>eczet-égyény</i> , <i>kőolaj-égyény</i> – petroléter
glicerin	<i>zsiréd</i> (zsír – <i>édesség</i>)
kinin	<i>chinaal</i>
klorálhidrát	<i>chloralvizegy</i>
kloroform	<i>hangyhalvag</i>
koffein	<i>kávéal</i> , <i>theaal</i> , <i>thein</i>
metán	<i>mocsárlég</i> , <i>mocsárgáz</i>
morfin	<i>szunyal</i>
pepszin	<i>emésznye</i>
szantonin	<i>czinadék</i> (lásd <i>Artemisia cana</i>)
savanhidrid	<i>savvizegy</i>
sztrichnin	<i>szoral</i>
szénhidrogén	<i>köenyyszéneg</i> , <i>szénköneg</i> , <i>hidrocarbür</i>
szénhidrát	<i>szénvizegy</i>
sztearinsav	<i>fagygyanysav</i>
urea	<i>hugyany</i> , <i>carbamid</i>
valériánsav	<i>gyökönkesav</i> (lásd <i>Valeriana officinalis</i> – <i>gyökönke</i>)

4. táblázat. Növényi és állati eredetű drogok A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárjában (1879)

Mai elnevezés	MGYK-beli elnevezés
árnika (<i>Arnica montana</i>)	<i>kappanör</i> (hegyi)
benedekfű, levél (<i>Folium Cardui benedicti</i>)	<i>áldott csükiüllő levél</i>
édesgyökér (<i>Glycyrrhiza glabra</i>)	<i>higviricz</i>
gyűrűsféreg (lásd <i>Hirudo</i>)	<i>gyűrűny</i>
gyüszüvirág, piros (<i>Digitalis purpurea</i>)	<i>gyüszünke</i>
kőrishogár (<i>Cantharis</i>)	<i>hólyaghúzó izgonc</i>
lobélia (<i>Lobelia inflata</i>)	<i>porhonrojt</i>
macskagyökér (<i>Valeriana officinalis</i>)	<i>gyökönke</i>
ópium (<i>Papaver somniferum</i> , mák)	<i>mákonny</i>
pióca (<i>Hirudo officinalis</i>)	<i>nadály</i> , <i>vérszipó</i>
virágpor, pollen	<i>csírszemcse</i>
porzó	<i>poroda</i>
virágos mező, rét	<i>virány</i>

5. táblázat. Készítmények, gyógyszerformák A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárjában (1879)

Mai elnevezés	MGYK-beli elnevezés
emulzió	<i>fejet</i>
kálicszappan	<i>hamanyos szappan</i>
kenőcs (unguentum)	<i>ír</i>
masztix	<i>rágmány</i>
paszta	<i>tészta</i>
pilula	<i>labdacs</i>
ricinusolaj	<i>himbojolaj</i>
tinktúra	<i>festvény*</i>

6. táblázat. Orvosi és biológiai elnevezések A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárjában (1879)

Mai elnevezés	MGYK-beli elnevezés	Mai elnevezés	MGYK-beli elnevezés
	Szervek – működések		
beltartalom	<i>bennék</i>	daganat	<i>növedék</i>
embrió	<i>ébrény</i>	diabétesz, cukorbetegség	<i>cukros húgyár</i>
erőművi	<i>mozgásszervi (?)</i>	ekcéma (nedvedző)	<i>izzag</i>
herezacskó	<i>borék</i>	epilepszia	<i>nehézkór</i>
hímvesző	<i>mony</i>	erősítő, élénkítő	<i>zsongító</i>
hörgő	<i>légrekeszke</i>	fertőtlenítő	<i>fertőtelenítő</i>
izom	<i>izsam</i>	fonálférgék	<i>fonalócok</i>
menstruáció	<i>hószámvérzés</i>	gonorrhoea	<i>kankó</i>
nervus vagus	<i>bolyg(ó)ideg</i>	gyulladás	<i>lob</i>
nyálmirigy	<i>nyákerezény</i>	hánytató	<i>rázkódtató (?)</i>
nyelőső	<i>bárzsing</i>	idegfájdalom	<i>zsába</i>
perisztaltika	<i>(előhaladó) körmozgás</i>	inkontinencia	<i>húgytarthatatlanság</i>
pulzus	<i>érlökés</i>	káprázat	<i>kápránd</i>
pupilla	<i>láta</i>	kiszáradás (febris hectica)	<i>aszláz</i>
szívverés	<i>szívlökés</i>	krónikus	<i>idült</i>
vérnyomás	<i>vérfeszülés</i>	lipoma (zsírdaganat)	<i>zsírdag</i>
vizelet	<i>húgy</i>	limfadenitisz	<i>görvély</i>
	Tünetek – kórképek – hatás	(nyirokcsomó-gyulladás)	
anémia, vérszegénység	<i>sápkór</i>	miodisztónia (izomtónuszavar)	<i>izomtehetlenség</i>
afta	<i>szájzsebrék, szájpenész</i>	szifilisz	<i>bujakór, kankó</i>
asztma	<i>légrekedés</i>	skarlát	<i>verheny (vörheny)</i>
bénulás	<i>hűdés</i>	skorbut	<i>súly</i>
cachexia (leromlott fizikai állapot)	<i>senyvesség</i>	tetanusz	<i>derme(dés)</i>
condyloma (vírusos szemölcs)	<i>függöly</i>	tífusz (has, kiütéses)	<i>hagymáz</i>
		(vér)rög	<i>(vér)rostonya</i>

A szakmai nyelvújítás nehézkes műszavainak múlandósága érzékelhető Kazay Endre 1900-ban kiadott *Gyógyszerészi lexicon*ában, amelyben ezek jószereivel már csak a meggyökerezett, elfogadottabb névváltozatok változataiként nyernekel értelmezést. Az új nevek térhódítására utal a szerző megjegyzése, például a vegyi elemek nyelvújítási neveinél, hogy azok az illető elemek „ros(s)z magyar nevei”.

IRODALOM

- Balogh Kálmán *A Magyar Gyógyszerkönyv kommentárja. Gyógyszer-tani kézikönyv* Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat 1879.
- Berta Ferenc *Dr. Balogh Kálmán (1835–1888) Gyógyszerésztörténet* 2007;5/1:18–20.
- Berta Ferenc *Egy emlékezés emlékére Gyógyszerésztörténet* 2007;5/1:16–7.
- Csedő Károly (szerk.) *Plantele medicinale și condimentare din județul Harghita – Hargita megye gyógy- és fűszernövényei* Marosvásárhely, Tipografia Tirgu Mureș 1980.
- Farmacopea Română* București, Ediția a patra SOCEC – Co. S.A. 1926.
- Grabarits István *A gyógyszerkönyvek születése* In: Bösze Péter (szerk.) *A magyar orvosi nyelv tankönyve* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2009;119–46.
- Gyéresi Árpád, Kata Mihály, Sipos Emese, Hancu Gabriel, Kelemen Hajnal *A nemzeti Gyógyszerkönyvtől az Európai gyógyszerkönyv nyelvi adaptációjáig. A Magyar Gyógyszerkönyv 140 éves Orvostudományi Értesítő* 2012;85/1:47–53.
- Hager, Hermann *Commentar zur Pharmacopoea Germanica* Ed. 1. Band 1. 1873, Band 2. 1874. Berlin–Heidelberg, Springer Verlag GmbH 1874.
- Hager, Hermann *Handbuch der pharmazeutischen Praxis* 1er Teil Berlin, Verlag von Julius Springer 1876.
- Karlovsky Geyza, Winkler Lajos *Zsebkomentár a Magyar Gyógyszerkönyv kémiai részéhez* Gyógyszerészi Közlöny 1898.
- Kazay Endre *Gyógyszerészi lexicon 1–4*. Nagybánya, Kiadja Molnár Mihály 1900.
- Kempler, Kurt *A gyógyszerek története* Budapest, Gondolat Kiadó 1984.
- Krúdy Erzsébet (szerk.) *Brencsán orvosi szótár* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2002.
- Láday Győző *Emlékezés 2 hírneves budapesti egyetemi tanárról: dr. Balogh Kálmán és Szentmiklósi dr. Szabó József* Marosvásárhely, Révész K. 1909.
- Magyar Gyógyszerkönyv – Pharmacopoea Hungarica* Pest, Pesti Könyvnyomda Részvény-Társulat 1871.
- Magyar Gyógyszerkönyv – Pharmacopoea Hungarica* Második kiadás Budapest, Atheneum R. Társ. 1888.

17. *Magyar Gyógyszerkönyv – Pharmacopoea Hungarica* Harmadik kiadás Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda 1909.
18. *Magyar Gyógyszerkönyv – Pharmacopoea Hungarica* Negyedik kiadás Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda 1934.
19. Moeller, Josef, Thoms, Hermann (szerk.) *Real Enzyklopädie der Gesamten Pharmazie*. 2. Aufl., 1–13 Band, Berlin–Wien, Urban–Schwarzenberg 1904–1914.
20. Rác Gábor, Rác-Kotilla Erzsébet, Szabó László Gy. *Gyógynövények ismerete. A fitoterápia és az alternatív medicina alapjai* Budapest, Galenus Kiadó 2012.
21. Szabadváry Ferenc, Szőkefalvi Nagy Zoltán *A kémia története Magyarországon* Budapest, Akadémiai Kiadó 1972.
22. Szendrei Kálmán, Csopor Dezső (szerk.) *Gyógynövénytár* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2009.
23. Szentgyörgyi Rudolf *Terminológia és (nyelv)politika. A magyar kémiai nomenklatúra születése, tündöklése és bukása* In: Veszelszki Ágnes, Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve* Budapest, Éghajlat Könyvkiadó 2014:291–7.
24. Vámosy Zoltán, Fenyvessy Béla, Mansfeld Géza *Gyógyszertan* Harmadik kiadás Budapest, MAI Henrik és fia Kiadása 1914.
25. Zboray Bertalan A „*Magyar Gyógyszerkönyv*” száz éve Orvostörténeti Közlemények 1974:95–111.

OLVASOM:

„*A kifordított, háton fekvő végzett, drainmentes percután vesekőeltávolítás*”

Ezt a cíkcímet egyik szaklapunkban olvashatjuk. Feladata az volna, hogy a lehető legrövidebben összefoglalja a közlemény lényegét, hogy felkeltse a tanulni vágyók érdeklődését. Műkedvelő nyelvészi érdeklődésemet a cikk címe valóban felkeltette.

Megtudtam, hogy háromféle – helyesen írva – vesekő-eltávolításról szólnak a szerzők. Ezek: kifordított vesekő-eltávolítás, háton fekvő végzett vesekő-eltávolítás és drénmentes percután vesekő-eltávolítás. (Az öszvér „percután”-t megfosztottam az ékezetétől.)

Már az elsőnél megakadtam, a „kifordított vesekő-eltávolítás”-nál. Elolvastam az összefoglalást, aztán az egész közleményt az angol nyelvű Summary-vel együtt, hogy megtudjam, mitől kifordított a vesekő-eltávolítás. A kulcsszót, a „kifordított”-at sehol nem találtam. Segítségül hívtam a Google keresőprogramját, de az egyetlen ilyen kifordított vesekő-eltávolításra sem bukkant. Nem tudtam meg, mitől kifordított a vesekő-eltávolítás, ezért másik címet javasolnék:

Drénmentes, percután vesekő-eltávolítás hanyatt fekvő betegből.

A cikkben levő hibák arra utalnak, hogy a kézirat részletes bírálata elmaradhatott.

Berényi Mihály